

ПОЗААУДИТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА Й ОСОБЛИВОСТІ

У статті проаналізовано сучасні підходи до визначення сутнісних характеристик позааудиторної діяльності студентів, розглянуто її структуру та особливості.

Ключові слова: позааудиторна діяльність, сутність, особливості, студенти.

Сучасна вища освіта поряд з якісною професійною підготовкою передбачає всебічний розвиток особистості кожного студента. Створення умов для розвитку та самореалізації студентської молоді протягом навчання у ВНЗ наразі набуло особливої значущості. Діяльність студента передбачає як аудиторну, так і позааудиторну частини. Для визначення можливостей позааудиторної діяльності щодо створення таких умов вважаємо необхідним з'ясувати її сутнісні характеристики.

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури свідчить, що питання позааудиторної діяльності досліджувались у різних напрямках. Позааудиторну діяльність розглядали як фактор професійного самовизначення студента (Т. Іванайська), щодо проблем формування й розвитку творчих умінь студентів (О. Медведєва), розвитку їхньої творчої обдарованості (І. Карпова), організаційських здібностей (Н. Галєєва), формування міжособистісних відносин студентів (Н. Руденко), формування їхніх гуманістичних цінностей (О. Тепла). Увагу низки сучасних науковців привернув напрям соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності (Г. Овчаренко, О. Севаст'янова, Н. Шабаєва, С. Шашенко), проблеми формування соціально значущих якостей особистості (Т. Бурцева) і просоціальних особистісних смислів (Н. Грищенко). Організація самостійної позааудиторної роботи студентів стала предметом наукового пошуку Л. Онучак, Л. Якушкіної.

Мета статті полягає у визначенні сутності, структури й особливостей позааудиторної діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів.

У сучасній науковій літературі одночасно вживаються поняття “позааудиторна робота”, “позааудиторна діяльність”, “позанавчальна діяльність”. Розглянемо їх детальніше. У довідковій літературі поняття “робота” подається як один із синонімів поняття “діяльність” [7], тому вважаємо можливим у своєму дослідженні вживати поняття “позааудиторна робота” і “позааудиторна діяльність” як синонімічні. Слід зазначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо визначення понять “позааудиторна діяльність” і “позанавчальна діяльність”. Деякі науковці (М. Кобзєв, Г. Овчаренко, В. Страхов) зазначають, що позааудиторна діяльність безпосередньо пов'язана з вирішенням завдань навчання, а позанавчальна діяльність з навчальним процесом безпосередньо не пов'язана й виконує переважно виховні функції. Тобто ці дві сфери не збігаються за змістом, а об'єднує їх лише те, що вони обидві реалізуються у вільний від навчальних занять час. По-іншому дивиться на це питання інша група науковців (М. Байнова, М. Донченко, А. Малєва, Л. Петриченко), які вважають, що позааудиторна робота поєднує в собі діяльність як навчального, так і виховного характеру. Ми також дотримуємось цієї точки зору. На наш погляд, позааудиторна діяльність охоплює як навчальну, так і позанавчальну діяльність поза розкладом навчальних занять, тобто позанавчальна діяльність є частиною позааудиторної.

Одна група дослідників (Р. Абдулов, В. Бондар, С. Вітвицька, І. Карпова, О. Медведєва, Г. Овчаренко, І. Соколова та ін.) розглядає позааудиторну діяльність як основну складову або підсистему виховної системи навчального закладу, яка спрямована на вирішення виховних завдань. Інша частина науковців (О. Гаврилюк, М. Донченко, В. Коваль, О. Максимець, Л. Петриченко, Л. Смерчак та ін.) зазначає, що позааудиторна діяльність є цілісним, загальнопедагогічним процесом і охоплює всю освітньо-виховну діяльність. Можна погодитись із Л. Петриченко, на думку якої, “у позааудиторній діяльності поєднуються різноманітні види праці та спілкування, реалізуються всебічні як виховні, так і навчальні завдання, спрямовані на професійну підготовку майбутнього фахівця” [6, с. 35]. Таким чином, можна дійти висновку про існування двох основних підходів до розгляду позааудиторної діяльності: як до складової виховної роботи або як до складника навчально-виховного процесу. Ми приєднуємось до думки тієї частини науковців, які розглядають позааудиторну діяльність у ВНЗ як необхідну складову цілісного навчально-виховного процесу, оскільки вона поєднує в собі різноманітні заходи як навчального, так і виховного характеру.

Відзначимо також підходи вчених до визначення поняття „позааудиторна робота”. Сучасні науковці (О. Гаврилюк, Н. Грекова, М. Донченко, І. Карпова, В. Коваль та ін.) трактують позааудиторну роботу передусім як *процес*. Так, М. Донченко [2, с. 7] робить висновок, що позааудиторна робота – процес безперервний, у якому реалізується виховання, освіта і розвиток студентів, котрий не має фіксованих термінів завершення і послідовно переходить з однієї стадії в іншу від створення умов, сприятливих для творчої діяльності студентів, для забезпечення їхнього співробітництва, що дає змогу сформувати потребу особистості в подальшому творчому сприйнятті світу.

Частина науковців (Р. Абдулов, О. Максимець, Л. Петриченко, Л. Смерчак, І. Соколова та ін.) розглядають сутність позааудиторної роботи на засадах системного підходу і відносять позааудиторну діяльність до категорії *систем*, тобто цілісних утворень, що складаються із взаємопов’язаних елементів. Так, Л. Ніколенко [4] зазначає, що позааудиторна діяльність у ВНЗ як *система* навчально-виховних впливів синтезує в собі заходи виховного характеру та навчальну роботу із самоосвіти студента і має бути направлена на розвиток професійних лідерських якостей та вміння спілкуватися, яке виступає необхідною умовою будь-якої спільної діяльності людей. Також слід відзначити праці вчених (О. Буренок, Н. Галєєва, О. Севаст’янова та ін.), у яких сутність позааудиторної роботи розглядають як *діяльність*.

Отже, позааудиторну діяльність розглядаємо як необхідну складову цілісного навчально-виховного процесу, тому що вона вміщує різні заходи навчального і виховного характеру. Зазначимо, що в розглянутих працях учені звертають увагу на загальнопедагогічний аспект позааудиторної діяльності, яку трактують як процес, систему, діяльність. Ми визначаємо позааудиторну діяльність як систему взаємопов’язаної діяльності суб’єктів освітнього процесу, що є невід’ємною складовою професійної підготовки і здійснюється поза розкладом навчальних занять. Узагальнюючи підходи сучасних науковців (Р. Абдулов, М. Донченко, В. Коваль, Г. Овчаренко, Л. Петриченко, Н. Сердюк, В. Тимошенко та ін.), можна дійти висновку, що метою позааудиторної діяльності є створення умов для всебічного особистісного розвитку студентів та їх самореалізації.

Значення позааудиторної діяльності зумовлене тим, що вона ґрунтується не на примусі студентів до засвоєння певної інформації, а на принципах добро-

вільності, варіативності, співробітництва, свободи вибору, практичної спрямованості, врахування інтересів, здібностей та прагнень студентів.

Основними завданнями позааудиторної роботи є: формування суспільно-громадського досвіду особистості майбутнього фахівця; розвиток, стимулювання та реалізація його духовного і творчого потенціалу; формування особистісно значущих соціокультурних цінностей; задоволення потреб майбутніх фахівців у професійному самовизначенні; розвиток психофізичних ресурсів; виховання волеволітних якостей, формування активної життєвої позиції, здорового способу життя тощо [2, с. 6].

Форми роботи у вищій школі розрізняють за трьома напрямками: виховна, навчальна, наукова [1, с. 144–145]. Їх визначають як форми діяльності студентських об'єднань різного типу і напрямку поза розкладом навчальних занять. Стосовно виховної роботи, діяльність цих об'єднань спрямована на розвиток індивідуальних творчих здібностей студентів. До форм виховної роботи у вищій школі належать: діяльність творчих студій, конференції, дискусійні клуби, зустрічі з письменниками, поетами, художниками, акторами; екскурсії, походи, свята, вечори дозвілля, конкурси та ін. Мета позааудиторної навчальної роботи пов'язана з поглибленням навчального матеріалу. До форм навчальної роботи у вищій школі науковці відносять виставки проєктів і робіт студентів, консультації, колоквіуми, конференції, дискусійні проблемні клуби, екскурсії. До форм позааудиторної наукової роботи, яка спрямована на організацію наукової роботи студентів, слід віднести студентські наукові конференції, наукові товариства, наукові гуртки і проблемні гуртки. Тобто форми роботи у вищій школі збігаються із формами діяльності студентів за напрямками.

За кількістю учасників можна виділити такі форми позааудиторної роботи, як індивідуальні, групові та масові. Усі форми позааудиторної діяльності студентів об'єднує те, що вони знаходяться поза розкладом навчальних занять. Якщо в аудиторний час діяльністю студента безпосередньо керує викладач, то в позааудиторний час студент здебільшого сам керує процесом здобуття знань, формуванням умінь і навичок. Ступінь керівництва позааудиторною діяльністю студентів з боку педагога може бути різним: від жорсткого керівництва і контролю до повної самостійності та творчості.

Погляди дослідників на структуру позааудиторної діяльності дещо відрізняються. Наприклад, Г. Овчаренко визначає такі напрями позанавчальної діяльності у ВНЗ: науково-дослідна, суспільно-політична, художньо-естетична, трудова, історико-культурна й етнографічна, фізкультурно-спортивна, організаційно-управлінська [5, с. 38]. Центральне місце в позанавчальній діяльності займає змістовний компонент, що змінюється залежно від традицій ВНЗ та фаху майбутнього спеціаліста.

На думку В. Ковалю [3, с. 22], система позааудиторної виховної роботи має таку структуру: самостійна навчальна робота студентів; діяльність із самоврядування студентського колективу; культурно-дозвілєва діяльність за інтересами; підвищення професійної майстерності. Під самостійною роботою автор розуміє підготовку до аудиторних занять, виконання самостійної роботи до навчальних дисциплін, написання реферативних повідомлень, курсових, випускних робіт. Діяльність самоврядування студентського колективу передбачає самостійне вирішення проблем життєдіяльності студентської групи, колективу гуртожитку тощо. Культурно-дозвілєва діяльність стає структурною частиною системи по-

зааудиторної роботи за умови реалізації культурно-дозвіллевих потреб студентів шляхом залучення їх до відповідної організованої діяльності, а саме участі в об'єднаннях за інтересами, конкурсах, змаганнях тощо. Під підвищенням професійної майстерності як складової системи позааудиторної роботи студентів автор розуміє цілеспрямоване вдосконалення вмінь професійної спрямованості (спортивні тренування, участь у студентських наукових конференціях, стажуваннях, тренінгах тощо).

Дещо по-іншому структуру позааудиторної діяльності студентів подає О. Стоян [8, с. 21], який виокремлює в ній чотири групи:

1. Самостійна робота з підвищення професійного рівня (конспектування першоджерел, підготовка до лекцій і семінарів, виконання курсових робіт, читання спеціальної літератури).

2. Участь у створенні культурних цінностей (суспільна робота, заняття на факультеті суспільних професій, науково-дослідна робота, участь у художній самодіяльності, любительські та творчі заняття).

3. Засвоєння культурних цінностей (читання художньої, документальної та науково-технічної літератури, журналів і газет, прослуховування музичних записів, відвідування кіно, театрів, концертів, музеїв, виставок, лекцій, зустрічі з письменниками, артистами, художниками).

4. Відпочинок і розваги (заняття спортом, зустрічі з друзями, знайомими, родичами, відвідування ресторанів, кафе, зустрічі з коханою людиною, прогулянки містом, заміські виїзди тощо, настільні ігри, бездіяльний відпочинок, "байдкування").

Варто зауважити, що, визначаючи групи і види позааудиторної діяльності, науковці підкреслюють, що межі між групами досить умовні та види діяльності однієї групи можуть виконувати деякі функції іншої групи, доповнювати одна одну, а проведення будь-якого масштабного заходу передбачає гармонічне поєднання багатьох видів позааудиторної діяльності.

На наш погляд, позааудиторна діяльність студентів має таку структуру: самостійна навчальна робота студентів; навчально-дослідна та науково-дослідна робота; культурно-дозвіллева діяльність; студентське самоврядування. Під самостійною навчальною роботою розуміємо підготовку до аудиторних занять, виконання завдань до самостійної роботи з навчальних дисциплін, виконання індивідуальних завдань, пов'язаних з науково-дослідною роботою і культурно-дозвіллевою діяльністю студентів. Навчально-дослідна та науково-дослідна робота передбачає участь студентів у різних наукових об'єднаннях і гуртках, конференціях, олімпіадах, конкурсах тощо. Культурно-дозвіллева діяльність передбачає участь студентів у різноманітних виховних заходах ВНЗ та об'єднаннях різного типу і напряму, конкурсах, змаганнях тощо. Студентське самоврядування розуміємо як самостійне вирішення проблем життєдіяльності студентської групи, колективу гуртожитку тощо. Відзначимо, що позааудиторну діяльність розглядаємо як систему, всі елементи якої взаємопов'язані, а реалізація завдань позааудиторної діяльності передбачає гармонійне поєднання її напрямів.

Сучасні науковці (М. Донченко, В. Коваль, Г. Овчаренко, Т. Сарафанова, Н. Сердюк, О. Севаст'янова, Л. Петриченко та ін.) виокремлюють специфічні характеристики й особливості позааудиторної діяльності. Після аналізу їхніх праць можна виділити декілька суттєвих моментів. По-перше, позааудиторна діяльність має стосунок до сфери вільного часу студентів. По-друге, відрізняєть-

ся від навчальної за змістом і принципами організації. Навчальній діяльності притаманна нормативність, адже вона регламентується навчальними планами та програмами, а також надіндивідуальністю, оскільки є обов'язковою для всіх студентів і майже не враховує їхні індивідуальні особливості. Позааудиторна діяльність вирізняється позанормативністю й індивідуальним підходом. Це означає, що формування її змісту, форм і методів не регламентується, а зумовлене, перш за все, потребами й інтересами самих студентів. По-третє, вона становить особливе соціокультурне середовище, яке створює умови для саморозвитку, соціальної самоідентифікації особистості, для реалізації нею власних природних задатків та здібностей, тобто для розвитку її суб'єктності. Також важливими є особливості позааудиторної діяльності студентів: 1) спрямованість не тільки на загальний розвиток особистості, а й на професійну підготовку майбутніх спеціалістів; 2) мотивація, бо провідну роль у ній відіграють внутрішні, особистісно значущі мотиви (можливість реалізувати власні цілі, а не цілі викладача); 3) опора на самостійність, активність, ініціативність, творчість студентів; 4) результати, оскільки передбачається формування не тільки особистісних, а й професійних якостей, розвиток соціальної активності тощо. Студенти можуть добровільно обирати різні види позааудиторної діяльності. Ми поділяємо думку науковців (М. Донченко, Т. Іванайська, О. Стоян, С. Шехавцова та ін.), які підкреслюють, що позааудиторна діяльність надає кожному студенту широкі можливості для розвитку і реалізації його здібностей, схильностей, інтересів.

Висновки. Таким чином, після аналізу поглядів сучасних науковців на визначення, мету, завдання, структуру й особливості позааудиторної діяльності можна зробити такі висновки. Позааудиторна діяльність у ВНЗ є необхідною складовою цілісного навчально-виховного процесу, оскільки вона поєднує в собі різноманітні заходи як навчального, так і виховного характеру. Позааудиторну діяльність визначаємо як систему взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємною складовою професійної підготовки і здійснюється поза розкладом навчальних занять з метою створення умов для усебічного особистісного розвитку студентів та їх самореалізації. Позааудиторна діяльність студентів особлива, тому що передбачає: добровільний вибір студентом того чи іншого виду позааудиторної діяльності, заснований на внутрішніх, особистісно значущих мотивах; опору на його активність, ініціативність, зростання самостійності та творчості, відповідальність; рефлексивну діяльність; інтерактивну взаємодію викладача і студента. Така діяльність надає студентам можливість саморозвитку і самореалізації, поглиблення уявлень про себе як про особистість і професіонала. Подальшого дослідження потребує система заходів для реалізації цих можливостей.

Список використаної літератури

1. Словник-довідник з педагогіки і психології вищої школи / Н.Є. Герасимова, Н.В. Касярум, В.М. Король, О.П. Савченко. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 212 с.
2. Донченко М.В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / М.В. Донченко. – Х., 2004. – 22 с.
3. Коваль В.Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів / В.Ю. Коваль // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія, соціологія. – 2009. – № 6. – С. 19–23.

4. Ніколенко Л.М. До проблеми організації позааудиторної діяльності з розвитку лідерського потенціалу особистості [Електронний ресурс] / Л.М. Ніколенко. – Режим доступу: <http://82.207.74.6/files/naukovi%20chitanny/pedagogika/Nikolenko.htm>.

5. Овчаренко Г.Е. Позанавчальна діяльність студентів у вищих навчальних закладах: сутнісні характеристики, структура та особливості / Г.Е. Овчаренко // Освіта Донбасу. – 2008. – № 5–6 (130–131). – С. 35–38.

6. Петриченко Л. Система позааудиторної роботи, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності / Л. Петриченко // Вища школа. – Словянськ, 2010. – Вип. LI. – С. 33–40.

7. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови [Електронний ресурс] / С. Караванський. – 3-тє вид., опрацьоване і доповн. – Львів : БаК, 2008. – 512 с. – Режим доступу: http://hohlopedia.org.ua/slovnyk_synonimiv_karavanskogo/search/?word=%E4%B3%FF%EB%FC%ED%B3%F1%F2%FC&select=slovnyk_synonimiv_karavanskogo.

8. Стоян А.Н. Организация досуга студенческой молодежи / А.Н. Стоян. – К. : Вища школа, 1984. – 41 с.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012.

Скрипник Н.С. Внеаудиторная деятельность студентов высших учебных заведений: сущность, структура и особенности

В статье анализируются современные подходы к определению сущностных характеристик внеаудиторной деятельности студентов, рассматриваются ее структура и особенности.

Ключевые слова: *внеаудиторная деятельность, сущность, особенности, студенты.*

Skrypnyk N. Extra-curricular activity of higher education institutions' students: essence, structure and peculiarities

The modern approaches to define essential characteristics of students' extra-curricular activity have been analyzed, its structure and peculiarities have been considered in the article.

Key words: *extra-curricular activity, essence, peculiarities, students.*